ун-т, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка Нац. акад. наук України. – Бердянськ, 2009. – Вип. 20. – С. 382–393.

13. *Передирій В. А.* Становлення української періодики для дітей (на матеріалах журналу «Дзвінок», 1890–1914 рр.) / В. А. Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника ; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1996–1997. – Вип. 3/4. – С. 117–125.

14. *Пчілка О.* Зъ новымъ рокомъ, дѣточки / О. Пчілка. – Дзвінок, 1890. – С. 2.

15. *Старченко Т.* Відгомін Каменяревого слова (журнал «Дзвінок», 1890–1914) / Тамара Старченко // Образ. – 2010. – Вип. 11. – С. 24–30.

16. *Франко І.* Женщина-мати // І.Франко //Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. – К. : Наукова думка, 2008. – Т. 53. – С. 560–572.

17. *Франко І.* До М. П. Драгоманова / І.Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 49. – с. 253–255.

18. *Шологон Л.* Українська педагогічна періодика Галичини (1880–1914) / Лілія Шологон // Галичина : Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2006–2007. – № 12/13. – С. 52–59.

19. *Шухевич В.* Запросины до передплаты на «Дзвѳнокъ» / В. Шухевич // Дзвінок, 1891. – С. 1.

20. *Шухевич В.* Запросини до передплати на «Дзвінок: письмо ілюстроване для науки і забави руских дітий і молодежи» / В. Шухевич // Дзвінок, 1894. – С. 1.

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО

ЖУРНАЛ «МОЛОДА УКРАЇНА» ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розвиток літератури на Східних теренах України пов'язаний із появою у середині XIX ст. букварів для недільних шкіл. Зокрема це букварі П. Куліша «Граматка» (1857); М. Гатцука «Українська абетка» (1860); Т. Шевченка «Букварь южнорусскій» (1861). У цей час починають писати для дітей Марко Вовчок, Леонід Глібов, Яків Щоголів, Олена Пчілка, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Борис Грінченко.

У нашій розвідці спинимося на постаті Олени Пчілки, яка була не лише письменницею, перекладачкою, етнографом, а й редактором, видавцем та упорядником україномовного дитячого часопису «Молода Україна». Стисло охарактеризуємо журнал «Молода Україна», який мені випало досліджувати ще у 90-х роках минулого століття.

Зауважимо, що дитяча преса – один із дієвих засобів розвитку формальних здібностей інтелекту, спостережливості, пам'яті, творчої уяви і логічного мислення, а звідси – і формування гармонійної особистості. Потрібно, щоб читання було активною працею, яка викликає в душі дитини чимало самостійних думок, спостережень і порівнянь. Адже читання книжок відкриває кожній людині світ незвіданого.

Під дитячою пресою розуміють друковані періодичні видання для дітей. Кожне періодичне видання містить зазвичай твори різних жанрів. В одному виданні діти знайомляться з різними творами: фольклорними й авторськими (причому не лише художніми, але й науково-пізнавальними, історичними тощо), оригінальними та перекладними. У дитини розширюється світогляд, вона збагачується духовно, їй прищеплюються позитивні моральні якості, тим самим досягається різнобічне виховання.

Історія української дитячої преси досить тривала, причому вона охоплює різні регіони України. Її початок датується появою у Львові тижневого додатку до журналу «Учитель» М. Клемертовича «Ластівка» (1869 рік), що у 1875 році стає самостійним двотижневиком і виходить до 1881 року. У 1878–1881 рр. у Коломиї з'являється двотижневик «Приятель дітей» І. Трембіцького. Важливе значення для розвитку дитячої преси мав найкращий тогочасний часопис «Дзвінок», що виходив у 1890–1914 роках у Львові. Отже, на Західних теренах були різні періодичні видання для дітей.

Тим часом першим і єдиним україномовним часописом для дітей у Центральній та Східній Україні був журнал «Молода Україна», який редагувала і видавала власним коштом Олена Пчілка. Друкувався і виходив він у Києві з 1908 до 1914

року. Отже, його значущість складно перебільшити. Це був місячний додаток до журналу «Рідний край» (який видавала також Олена Пчілка). Редакторка зауважувала, що сталих передплатників не було – боялися гонінь за передплату українського журналу. «Боляче було і матеріально, і морально, але не хватало сили справу кинути й видання припинити, – писала Олена Пчілка. – Пробувала я була заінтересувати передплатників низькою передплатною ціною, даремними додатками й т. ін., та це не помагало» [3, с. 42]

Письменниця і редактор Олена Пчілка намагалася якнайповніше використати думки та ідеї Бориса Грінченка щодо взірця журналу для дітей. Наводимо деякі з них, аби досконаліше вивчити взаємозв'язок творчих особистостей та спонукати до реалізації рекомендацій, що не втратили актуальності й дотепер у вихованні юного покоління. Отже, Борис Грінченко вважав, що журнал повинен мати чітко визначену мету, «до дрібниць розраховані засоби і методи впливу. Інакше дитячий журнал не буде журналом, а лише збіркою творів, що періодично з'являється в друці і адресується дітям» [1, с. 28]; дитячі твори у журналі мають сприяти розширенню світогляду, розвитку дитячого інтелекту; журнал повинен адресуватися дітям певного віку, причому приблизно однакового рівня розумового розвитку і подібних інтересів; кожен твір для дітей повинен бути перейнятий якимось моральним ідеалом. Дуже важливо, щоб цей ідеал дійсно був ідеалом добра, правди, краси, гуманності, щоб «замість ідеалу не запропонувати маленькому читачеві псевдо-ідеалу, адже без ідеалу, без ідеї не може бути ні одного твору для дітей, як і не може бути безідейного твору для дорослих» [1, с. 30]; твори, на думку Грінченка, мають бути художньо вартісними; часописи повинні містити твори географічного та етнографічного змісту, оскільки географія та етнографія допоможе знайомитися із землею взагалі, зі своїм народом та іншими народами. А також будуть доречними тут описи реальних або й вигаданих подорожей. Отже, необхідно залучати твори природознавчого змісту. Та найголовніше – твори повинні бути написані гарною, зрозумілою мовою для дітей.

Олена Пчілка, мати шістьох дітей, відчувала потребу у дитячій літературі, якої так не вистачало. Тому вона й починає видавати журнал «Молода Україна». У першому письменниця зверталася до маленьких читачів: «Як до вас говорити? Як до вас промовляти… адже є між вами великі, єсть і маленькі, всякого віку!... Той хоче казочку, той хоче пісеньки, той хоче думкою далеко витати; а той хоче те пізнавати, що ось тут, біля його, той хоче розваги, той хоче науки і все це містить цей часопис. Кого послухати?... Треба так робити. Щоб хоч потрошку всім догодити! Єсть в нас в кошику багато й казочок. І пісеньок, і загадок, і оповідань про життя людське, і оповідань про життя світове. Роздивимось коло себе близенько, а схочемо, то й у далекі краї подамося. Побуваємо і на долах, і у горах, по всіх світах широких; поглянемо на зіроньки у високому небі, а схочемо, то й на дно моря заглянемо! Хіба не придумали люди, як і туди зазирнути? Багато дива є на світі! Коли б тільки людина могла все збагнути!... Будемо все подавати по своїй черзі, а ви собі вибирайте, що кому до вподоби. Знайдеться й малюночків чимало, все піде по своїй потребі» [2, с. 3]. Ці слова свідчать, про те, що Олена Пчілка розуміє: виховне завдання полягає у формуванні світогляду, а не лише у формуванні фахових знань. Тому так важливо розвивати творчі здібності кожної дитини.

Часопис «Молода Україна» адресувався дітям від середнього дошкільного до молодшого шкільного віку. Орієнтуючи твори на певний вік, Олена Пчілка по суті використала ідеї Бориса Грінченка. Ось що з цього приводу він писав у вже згадуваній статті: «Засоби і весь літературний матеріал, з яким ми будемо звертатися до п'ятирічної дитини, будуть зовсім не ті, з якими ми звернемося до хлопчика чи дівчинки 14–15 років. Таким чином, журнал, який видавався б зразу і для менших, і для старших дітей, мав би, по суті, не одну мету, а цілих дві… Це не бажано тому, що мати дві мети – значить бігати за двома зайцями. Ні однієї, ні іншої мети, як належить, не досягнеш або й зовсім не досягнеш. При такій подвійній меті часопису неможлива ніяка система, а систему ми вважаємо особливо важ-

ливою, необхідною тут умовою. Найкраще журнал поділити так, щоб меншому не потрапляло до рук те, що йому ще рано читати і щоб обоє – і менший, і старший – не м'яли і не рвали без потреби непотрібних для них частин журналу» [1, с. 31].

Часопис складався із кількох розділів. На початку Олена Пчілка подавала вірш, розповідь, оповідання чи казку, або перекладений твір, спрямований на виховання певних моральних якостей: порядності, чесності, благородства, співчутливості, доброзичливості, чемності, працелюбства, гідності, самоповаги. Далі часопис містить розділ «Світознання». Це був надзвичайно цікавий розділ. Він сприяв формуванню у дитини широкого світогляду. Редактор добирала розповіді:

а) на історичні теми, наприклад: оповідання «Славні побратими» (про життя козаків на Січі, про Богдана Хмельницького) А. Кащенка, «Мандрівка на пороги» (подорож дітей козацькими порогами) А. Кащенка, «Подорож до Криму» Юрка Сірого, «Козацький пам'ятник» Олени Пчілки (про козацьку Січ, пороги, звідки пішла назва «Запорозькі козаки», їхній побут і звідки пішли «Кубанські козаки»), «Про Миколу Лисенка» Олени Пчілки та багато розповідей вона присвячувала Т. Г. Шевченку. Зокрема в оповіданні «Козацький пам'ятник» (який можна рекомендувати для учнів 4 кл.) авторка знайомить дітей з козаччиною, розширює, уточнює знання про Запорізьку Січ, про лицарів минулого – козаків: «Чи чули ви, що були колись запорозькі козаки? «Запорозькими» вони звались через те, що жили «за порогами» Дніпровими... На Січі були курені (великі хати) й церкви; на майдані біля церкви, збиралася Рада козацька...» Як бачимо, оповідь ведеться у невимушеному тоні. До речі, цей твір невідомий нашим сучасникам. Зазначу, що я його подала вперше у книзі «Дитяча література. Хрестоматія. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX – I половини XX ст.», 2006 р.;

б) на природничі теми, наприклад: «Огнисті гори» Олени Пчілки (про вулкани, їх утворення), «Під гарячим сонцем» Олени Пчілки (про тропічні краї, про рослинність цих країв, як-от: папороть, бамбук, банан, ліани, тваринний світ, птахи, комахи),

«Про лева», «Слони» Олени Пчілки, «У морі» (про рослинний і тваринний світ моря) Олени Пчілки, «В Льодовім краю» (про Льодовий океан, дослідження природи Льодового океану Нансеном і Йогансеном) Ф. Петрусенка;

в) на науково-технічні теми, наприклад, «Літання в повітрі» Олени Пчілки (про перші літальні апарати – повітряну кулю та корабель, хто їх створив, за яким принципом працювали), «Сніжинки» Олени Пчілки (знання про будову сніжинок і їх утворення), «Повітря» Олени Пчілки (про склад повітря, чим ми дихаємо), «Про Архімеда» (наукові знання про відкриття, яке зробив Архімед, і навіть подані розрахунки) А. Ш. «Мухи» (будова, за допомогою чого вони рухаються, споживають їжу).

Ці захоплюючі, цікаві, доступні для дитячого сприймання розповіді могли б стати й сьогодні у пригоді батькам, учителям, вихователям.

Після «Світознання» подавався розділ, що містив твори навчального змісту. Це баєчка, приповістка або віршик невеличких розмірів, щоб діти могли вивчити напам'ять.

Одне із завдань морального виховання – плекання позитивних моральних якостей, а власне: чесності, доброти, почуття дружби, чуйності, доброзичливості. Олена Пчілка розуміла досить добре і приділяла цьому належну увагу у журналі. Формування моральних якостей здійснювала ненав'язливо, за допомогою таких творів, як «Три метелики» (рекомендуємо використати для 1 кл.), «Малий музика Моцарт» (рекомендуємо для 2 кл.), «Кухлик» (рекомендуємо для 4 кл.), «Снігур та Щиглик» (рекомендуємо для 3 кл.). Для прикладу розглянемо оповідання Олени Пчілки «Кухлик». Пещена панська дівчинка Маня подружилася з простою доброю селянською дівчинкою. Її лагідність та доброзичливість вплинули на Маню. І вона стала подільчивою, чутливою до чужого горя. Морально-етична цінність цього твору полягає у вихованні чуйності, доброти, співчутливості, вмінні увійти в чуже становище, розуміти іншого незалежно від соціального статусу.

Письменниця послідовно дбала про формування сакральних концептів у мовній картині світу маленьких читачів. Твори релігійної тематики у «Молодій Україні» адаптовані для сприймання дитиною, у тому числі, коли йдеться про персонажі Біблії, як-от Соломона у «Премудрій приповісті» (рекомендуємо для 4 кл.). Або вірш «Христос Воскрес!» (рекомендуємо для 1 кл.), де яскраво відображено настрій після воскресіння Ісуса, зраділи всі на землі: і пташки, і небеса – вся природа співала: «Христос Воскрес!». Назвемо ще такі твори релігійної тематики, як «Найперші діаманти» (рекомендуємо для 2 кл.), «Задля спасіння душі» (рекомендуємо для 3 кл.) тощо. Прикметно, що Олена Пчілка залучала й перекладні твори для формування в українських дітей концепту Бога, як-от: «Заслужена краса» С. Лагерлеф (рекомендуємо для 2 кл.), де йдеться про той час, коли Господь творив світ і розмальовував пташок у раю. Але одна маленька пташка зосталася сірою – їй не вистачило фарби. Вона все життя мріяла мати червоне пір'ячко на грудях. Пройшло чимало років. І в Єрусалимі, коли розіп'яли Ісуса, пташка побачила, як потекла кров по чолу Мученика від тернового вінка. Вона підлетіла і витягла дзьобом колючку, що вп'ялася в чоло. Краплинка крові впала їй на груди. Відтоді усі ці пташки мають червоне пір'ячко на грудях і звуться снігурами. Яка поетична і захоплива оповідь! Чи не так? На жаль, ці та подібні твори несправедливо замовчувалися.

На останніх сторінках журналу (всього їх було 30–32) друкувалися прислів'я, відповідно до пори року, сміховинки, спотиканки, загадки, загадки-жарти і числові загадки-задачі. Дітям пропонувалося розв'язати кросворди, ребуси, шаради. Наприкінці Олена Пчілка подавала нескладні узори для вишивання хустинки, комірця або рамки на світлину.

Часопис вміщував твори багатьох письменників. Зокрема, добре знаних – Тарас Шевченко, Михайло Старицький, Олександр Олесь, Леся Українка, Олелько Островський, Степан Руданський, Борис Грінченко, Максим Рильський. Крім того, письменниця на сторінках журналу друкувала багато власних творів: оповідання, розповіді, казки, вірші, баєчки та переклади.

Підписувала їх різними псевдонімами, які потім розкрила в автобіографії: «Наприкінці подаю список моїх псевдонімів: Олена Пчілка (основний і найбільш відомий, цей псевдонім розкрила я, підписуючись як редакторка, «Рідний Край» поруч з цим псевдонімом моє справжнє прізвище), Бабуся, Анело, Гни-біда, Колодяжинська, Кочубеївна, Княжна Кочубеївна, Н. К-ч, Хтось».

Інші письменники, з творами яких ми знайомимося на сторінках «Молодої України», мало знані або й зовсім невідомі – це Спиридон Черкасенко, Христина Алчевська, Одарка Романова, Юрко Сірий, Михайло Жук, Олена Суботенкова, Грицько Григоренко, Грицько Чулай, Тетяна Бородай, Олексій Тарасенко, Сергій Мартос, Дмитро Макогон, Надія Кибальчич, Валеріан Тарноградський, Микола Фон-Рендель, Марія Ішуніна, Іван Ярошенко та багато інших. Всього в часописі друкувалися твори понад дев'яноста авторів.

До того ж у журналі друкувалися переклади: казки Андерсена «Свинка-Скринька», «Садочок», «Вельможні і прості», оповідання Л. Толстого «Киселик», оповідання Джонатана Світа «Гуліверові подорожі», байка Овідія Назона «Дедалі і Ікар», казки Р. Кіплінга «Той кіт, що ходив де хотів», «Слоненя», оповідання І. Тургенєва «Голуби», М. Гоголя «Заворожене місце», вірш Віктора Гюго «Діти», французьке оповідання «Шкода» та ще серія французьких казок. Усі переклади були зроблені Оленою Пчілкою. Лише окремі твори перекладені іншими письменниками, наприклад, англійську казку «Як слимак хлопчика навчив» переклала Тетяна Бородай.

Звернемо увагу на те, що серед перекладів є твори російських письменників. Отже, Олена Пчілка вважала за необхідне знайомити українських дітей із російськими письменниками нарівні з письменниками інших країн саме українською мовою. До речі, цю думку поділяли й інші українські педагоги. Так, Софія Русова писала: «Можна брати і з західної літератури, не минаючи й російської (звичайно, в українських перекладах)» [4, с. 220].

Уміщення кращих взірців світової літератури сприяло прилученню молодого покоління до культурних надбань різних народів, і тим розширювалися інтелектуальні та духовні обрії української дитини.

Часопис «Молода Україна» та художні твори Олени Пчілки не втратили своєї вартості. Вони цікаві, зрозумілі, корисні, повчальні і для сучасної дитини. Пропонуємо вчителеві використовувати названі твори на уроках читання (як позакласного, так і самостійного), для проведення інтегрованих уроків, виховних годин тощо з подальшим відображенням у «Щоденнику читача». Варто якомога ширше популяризувати твори Олени Пчілки, інтегруючи їх у цілісну концептосферу сучасної дитини.

Література

1. *Грінченко Б.* К вопросу о журнале для детского чтения / Б. Грінченко // Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – Вып. 2. – С. 27–50.
2. *Пчілка Олена.* До маленьких читачів / Олена Пчілка // Молода Україна. – 1908. – № 1. – С. 3.
3. *Пчілка Олена (Косач О.).* Оповідання з біографією / Олена Пчілка. – Х.: Рух, 1930. – 287 с.
4. *Русова С.* Вибрані педагогічні твори / Софія Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

Віталіна ***КИЗИЛОВА***

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОТИВУ СНУ В КАЗКАХ ВАЛ. ШЕВЧУКА (на прикладі збірки «Панна квітів»)

Носієм стійких значень та образів оповідної традиції, що бере участь у фабульній побудові художнього твору, є мотив. Науковці визначають його як оповідну мовну одиницю, інваріантну за своєю приналежністю до оповідної традиції й варіантну у своїх подієвих реалізаціях у творах фольклору й